

Gazetecilik Meslek İlkelerinin Uygulanmasını Engelleyen Unsurlar ve Çözüm Önerileri

BUŞRA ERİMLİ*

Özet: Makalede gazetecilik meslek etik ilkeleri ele alınmıştır. Etik ilkelerin kapsamı ve sınırları incelenmiştir. Bu çerçevede gazetecilerin meslek ilkelerini uygulamasını engelleyen etmenler araştırılmış ve bunlara ilişkin bazı çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Meslek etiği, iş etiği, meslek örgütü, gazetecilik etik ilkeleri

Giriş

Demokrasi ve özgürlüklerin korunmasında yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak nitelendirilen medya, siyasal partilerin ve hükümetin icraatlarını vatandaşlara, vatandaşların taleplerini ve eleştirilerini de siyasal partilere ve hükümete ileterek katılımcı demokrasinin gerçekleşmesinde rol oynamaktadır. Aynı zamanda toplum içindeki grupların kanaatlerini birbirlerine ileterek, toplumsal iletişimin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Medya, bu işlevlerinin yanı sıra haber verme, eğitime, eğlendirme, ikna etme, oyalama, reklam yapma işlevlerini de yerine getirmektedir.

Medya içinde bulunduğu toplumun kültüründen etkilendiği gibi gerçekleştirdiği işlevlerle kültürel yapıyı etkileyebilmekte, toplumsal ahlakın değişime uğramasına neden olabilmektedir. Medyanın kitlelere hitap ederek önemli kamusal hizmetler sunması ve bu hizmetleri sunarken toplumsal yapıda değişimler yaratabilmesi, medyanın toplumsal ahlak tartışmalarında sıkça anılmasına neden olmaktadır. Bu tartışmalarda çoğunlukla medya çalışanlarının ahlaki üzerinde durularak, ahlaki yozlaşmanın önüne geçebilmek için medya çalışanlarının davranışlarını sınırlandırılmaya yönelik önlemler alındığı görülmektedir. Oysa medya sahiplerinin ve alıcıların tutumları da meslek mensuplarının davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu nedenle çalışmada, gazetecilik meslek etiğindeki sorunlar ele alınırken sadece gazetecilerin tutumundan kaynaklanan sorunlara değil, daha bütüncül bir yaklaşımla medya sahiplerinden ve alıcılardan kaynaklanan sorunlara da yer verilmiştir.

Gazetecilik meslek etiğine değinilmeden önce, konunun daha iyi incelenebilmesi için çalışmada etik, meslek etiği ve iş etiği kavramlarına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra gazetecilik etik ilkelerine değinilerek, gazetecilik meslek etiğinin uygulanması önündeki engeller ele alınmıştır.

Etik

Etik kavramını açıklarken aynı zamanda etik ve ahlak arasındaki ayrımın ortaya konulmasında yarar vardır; çünkü etik ile ahlakın karıştırıldığı ya da ikisinin eş anlamlı kelimeler gibi kullanıldığı görülmektedir. C. Solomon, ahlak ile etiğin ayrımını gösterirken, ahlakın

* Marmara Üniversitesi, SBE, Genel Gazetecilik Yüksek Lisans öğrencisi

insanın değerlerini ve davranışlarını içerdiğini; etiğin ise bu alandaki akademik çalışmalara ilişkin olduğunu belirtmiştir (Aydın, 2003, s. 15). Buna göre etiğin bir tanımı yapılacak olursa etik, ahlakın felsefi bir düzlemde incelenmesi ya da Kant'ın tanımıyla, özgürlüğün yasaları ve ahlak öğretisidir (Kant, 2002, s. 1).

Ahlak insanlığın varoluşuna kadar götürülebilirken, etiğin doğuşu, önceleri kozmos üzerine yoğunlaşan Antik Yunan felsefesinde, insan ve toplum odaklı düşüncenin gelişimiyle olmuştur. Ahlak felsefesinin ilk sözcülerinden olan sofistler, felsefenin amacını insanı anlamak, ona günlük davranışını yönlendirecek bir takım çıkarlar sağlamak olarak belirtmiştir (Ağaoğulları, 2009, s. 78). Bu görüşe göre, “iyi” ve “doğru” kavramları kişilerin çıkarları doğrultusunda farklılık göstereceği için mutlak bir iyi kavramından söz etmek olanaksızdır. Sofistler ‘iyi’ ve ‘kötü’nün ne olduğu, insanların nasıl mutlu olacağı sorularını gündeme getirerek, M.Ö. 5. yüzyılda etik tartışmalarını başlatmışlardır.

Sofistlerle aynı dönemde yaşayan Sokrates, sofistlerin aksine salt ‘iyi’den söz ederek, ahlak felsefesine farklı bir yaklaşımda bulunmuştur. Sokrates’e göre “iyi” bireyin üzerinde bir normdur ve mutlaktır. Bu nedenle iyi, bireyden bireye değişmez ve evrenselidir. Kötünün bilmemekten doğduğunu, ‘iyi’liğe ancak bilgi ile ulaşılabileceğini belirten Sokrates, erdemli olmanın yöntemini de böylece göstermiştir.

‘İyi’nin ne olduğu, iyi davranışın neye göre belirlendiğine verilen farklı cevaplar, farklı etik kuramlarını meydana getirmiştir. Akarsu, eylemin neye göre değerli olacağını belirlemede iki ana eğilim olduğunu ifade etmiştir. Bu eğilimlerden biri eylemin değerini o eylemin sonucunda ve başarısında ararken, diğeri eylemin değerini eylemin arkasındaki düşüncede aramaktadır (Akarsu, 1982, s. 10). İki ana eğilimin ilki için John Stuart Mill *Faydacılık* isimli eserindeki, “Eylemler mutluluğa vesile olma eğilimi gösterdiği ölçüde doğrudur” sözünü (Feldman, 2012, s. 34); ikinci eğilim için ise Kant’ın, “Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi istenebilecek hiçbir şey düşünülemez (...) İyi isteme, etkilerinden ve başarılarından değil, konan herhangi bir amaca ulaşmaya uygunluğundan da değil, yalnızca kendi başına iyidir” (Kant, 2002, s. 8-9) sözünü örnek olarak gösterebiliriz.

Etik tartışmaları ortak ahlak bilincinin gelişerek, daha mutlu bir toplumun yaratılmasına hizmet etmektedir. Bireylere davranışlarında yol gösterip, farklı ahlak anlayışlarını ortaya koyarak, herkesi kapsayacak daha geniş bir ahlak bilinci yaratılmasını sağlamaktadır. Nasıl davranırsa doğru davranmış olacağını bilemeyen bireylerin oluşturduğu toplulukta, kaos ortamının hakim olacağı söylenebilir.

Etik ilkeleri, kullanıldıkları alanlara göre değişiklikler gösterebilmektedir. Ülgen ve Mirze etik standartlarının uygulandıkları alanları, kişisel etik, meslek etiği, iş etiği, toplumsal etik ve global etik olarak sıralamıştır (Ülgen ve Mirze, 2010, s. 486). Bu beş alan birbirinden bağımsız değildir. Birindeki bozulma diğerlerini de etkilemektedir.

Meslek Etiği

Toplumun doğuşunu iş bölümüyle açıklayan Platon, bir çiftçinin tek başına yiyeceğini sağlayıp, evini inşa edip, elbisesini ve kundurasını yapmasının mümkün ve mantıklı olmayacağını söylemiştir (Platon, 2009, s. 54-56). Bireylerin, tek bir işe yoğunlaşmasının gerekliliğini açıklayan Platon, mesleklerin ortaya çıkış nedenini de böylece göstermiştir.

Aynı mesleğe mensup bireyler mesleklerinin gelişmesi, mesleki çıkarlarının korunması gibi nedenlerle örgütleşmiş ve kendi etik ilkelerini oluşturmuştur. Bu etik ilkeleri çoğunlukla

dünyanın her yerindeki meslek mensupları tarafından benimsenmiştir.

Meslek etik kurallarının uygulanması sadece belirli bir mesleğe mensup üyeleri bağlamaktadır. Durkheim, farklı meslek sayısı kadar etik ilkelerinin bulunduğunu söyleyerek, her mesleğin etik bilgisine sahip olunmasının olanaksız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca meslek etik ilkelerini kavrayabilmek için mesleki bilgiye de sahip olunması gerektiğinden, bu durum daha da olanaksızlaşmaktadır. Bu nedenle Durkheim, kamuoyunun kısmen dışında kalan mesleklerdeki etik ihlallerinin, kamusal duyguyu çok etkilemeyeceğini, ama büyüklükleri oranında kamu vicdanını etkileyeceğini belirtmektedir (Durkheim, 2006, s. 49-51).

Diğer taraftan toplumun doğuşu, toplumsal iş bölüşümüne dayanıyorsa, meslek gruplarındaki ahlaken bozulma uzun vadede toplumun tamamını tehdit edebilir. Özellikle gazetecilik mesleğinde olduğu gibi büyük kitlelere hitap eden meslek gruplarındaki ahlaken bozulma, daha kısa vadede toplumsal ahlakı etkileyecektir.

Meslek gruplarındaki ahlaki yozlaşma sadece toplumsal ahlakı tehdit etmekle kalmayıp, kendi varlığı için de tehdit oluşturabilmektedir. Toplumsal ahlakın yokluğunda nasıl toplumda bir kargaşa, kaos ortamı yaşanabilirse; meslek grubundaki etik ilkelerinin yokluğunda, meslek içinde kaos ortamı hakim olabilir ve meslek amacından sapabilir. Mesleğin var oluş amacından sapması ise mesleğin yok oluşuna neden olabilir. Örneğin bir devlette hakimler davalarda kararlarını hukuk ilkelerine göre değil kişisel çıkarlarına göre verirse, bir süre sonra toplumu oluşturan bireylerin adalet sistemine güvenmesi beklenemez. Haklarının adil bir şekilde korunmayacağını düşünen bireyler, adalet sistemine başvurmayabilir. Herkesin kendi hakkını kendisinin aradığı bir ülkede, dolayısıyla hakimlere de gerek kalmayacaktır. Böyle bir durumda adaletin tecelli etmesi beklenemez. Bu durumda toplumda huzursuzluk doğacaktır ki “Adalet mülkün temelidir” sözü, adalet olmadığında devletin akibetinin ne olacağını göstermektedir. Aynı şekilde medya, temel işlevi olan haber verme görevini yerine getirmediği ya da gerçek olmayan haberler yaptığında kendi kendini yok etmiş olur. Yanlış bilgilendirildiğini bilen bir kişi, haber ihtiyacını kendi karşılamaya çalışabilir. Toplumdaki herkes gazetecilik mesleğinin gerektirdiği uzmanlığa sahip olmadığı için toplumda yanlış bilgi çoğalarak, bilgi kargaşası yaşanacaktır.

Meslek Etiğinin Geliştirilmesi

Meslek etiği yukarıda da belirtildiği gibi hem meslek grubu, hem de toplumun bütünü için önem arz etmektedir. Meslek etik ilkelerinin uygulanması ve gelişebilmesi için hem mesleki eğitim sırasında, hem de mesleğin icrası sırasında etiğe önem verilmesi gerekmektedir. Erdeme bilgi ile ulaşılacağını belirten Sokrates, ahlakın iyi bir eğitimle mümkün olabileceğini söylemiştir. Meslek eğitimi esnasında mesleğin etik ilkelerinin öğretilmesi, bu ilkelere riayet edilmesi ve ilkelerin korunmasını sağlamaktadır. Nasıl ki teknik bilgi öğrenilmeden mesleği icra etmek olanaksızlaşırsa, mesleğin etik ilkelerini bilmeden de davranışların mesleki açıdan doğru olup olmadığını bilmek güçleşmektedir. Bu nedenle mesleğe kabulde, mesleki bilgi kadar, meslek etiğinin de göz önünde bulundurulmasında yarar vardır. Bu doğrultuda kurum sınavlarında ya da iş görüşmelerinde meslek etiğine hâkimiyetin de sınanması önem arz etmektedir.

Meslek etiğinin sağlanması için etik ilkelere ihtiyaç duyulmaktadır. İlkelerinin belirlenmesi ve geliştirilmesinde, meslek gruplarının yapılanması etkili olmaktadır. Durkheim, mesleki grubun eseri olan meslek ahlakının, grubun güçlü bir oluşuma sahip olması doğrultusunda kendisine özgü etik kuralların gelişeceğini ve bu kuralların bilinçler üzerinde yetkelerinin

artacağını belirtmiştir. Durkheim, iç bütünlüğüne sahip bir örgütlenme olarak Avukatlık mesleğini örnek vermiştir. Baronun, düzenli meclis toplantılarına; gurubun ortak, geleneksel kurallarının uygulanması için görevlendirilmiş kuruluna; mesleki etkinliğin her ayrıntısını düzenleyen ve yeri geldiğinde itaati sağlamayı bilen disiplinine değinerek iyi örgütlenmiş bir mesleğin nasıl olması gerektiğini göstermiştir (Durkheim, 2006, s. 52-53).

Gazetecilik meslek örgütünde olduğu gibi iç bütünlüğü zayıf olan meslek gruplarında, meslek örgütlerinin etkinliği de zayıf olmaktadır. Örneğin, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti ve Gazeteciler Sendikasının oluşturduğu Basın Ahlak Yasasını yürütmekle görevli Basın Şeref Divanı, ahlaki yaptırımların etkisiz kalması neticesinde başarısız olmuş, yeni özdenetim mekanizmasının kurulması ise on dokuz yıl sonra mümkün olabilmıştır (Girgin ve Ayten, 2013, s. 134-135).

Örgüt içi etiği sağlamada meslek örgütlerinin önemi büyük olsa da tek başına yeterli olmamaktadır. Meslek üyelerinin her biri meslek örgütünün bir parçası olduğundan, etik ilkelere gözetilmesi konusunda kendisinin de bir denetim mekanizması olduğunu unutmamalı ve yeri geldiğinde meslektaşlarını uyarabilmelidir. Ahlaksız davranış karşısında kayıtsız kalmamasının da etik kurallarına aykırı bir davranış olduğunun unutulmaması gerekmektedir.

İşletme Etiği

Çalışmada işletmenin etiğine ayrıca değinilmesinin sebebi, 1950'den sonra özellikle 1970'lerden itibaren pek çok gazetecilik kuruluşunun holdingleşmeye yönelmesi ve 1980'lerde medya sahipliğinin gazeteci ailelerin elinden çıkarak Türk ekonomisinde söz sahibi olan büyük işletmecilerin eline geçmesiyle gazetecilik meslek etik ilkelerinin yetersiz kalmasıdır (Özsever, 2004, s. 116). Medya çalışanları, meslek etiğine aykırı bir durum karşısında çalıştıkları işletmelerinin çıkarları doğrultusunda hareket edebilmekte ya da işini kaybetmek korkusuyla meslek etiğine aykırı hareket etmek zorunda olduğu durumlarla karşılaşabilmektedir. Bu nedenle meslek etiği gibi iş etiğine de ayrıca açıklık getirmek gerekmektedir.

İş etiği, özel teşebbüslerin mal ve hizmet üretiminde ve tüketiminde ahlaki davranmalarının önemi üzerinde durmaktadır. İş etiği, "şirket ahlakı", "firma ahlakı", "işletme ahlakı", "ticaret ahlakı" gibi adlarla da tanımlanmaktadır (Güven vd, 2004, s. 800).

İş etiği, Ülgen ve Mirze'nin (2010, s. 487) tanımıyla "iş yerinde neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bilmek ve doğru olanı yapmak anlamına gelmektedir". İş yerindeki etik ilkelerinin bilinmesi ve uygulanması işletmenin varlığı için önem teşkil etmektedir. Çünkü iş ahlakının olmadığı bir işletmeyle ticari ilişkiler kurulmaktan kaçınılabılır, bu durum işletmenin kârını düşürerek, işletmeyi iflasa sürükleyebilir. Ayrıca çalışanları ve işverenlerin nasıl davranması gerektiğine dair etik ilkelerin yokluğu, performansı düşürerek, kurum içinde huzursuzluğa neden olabilir.

Sanayi ve ticaret dünyasının ekonomik işlerini diğer meslek gruplarından ayrı tutan Durkheim ekonomik mesleklerin iç bütünlüğünden yoksun olduğunu, bu nedenle meslek etiğinin olmadığını dile getirmiştir. Durkheim, ahlakın dışında kalan, "vazife duygusunun düzenleyici etkisine hemen hiç girmeyen bu kocaman kolektif etkinlik sahası" diye belirttiği ekonomik mesleklerin, toplumun bütününde çok önemli bir yer işgal etmesi nedeniyle, her türlü özel ahlaki düzenlemenin dışında tutulursa tam bir anarşinin olacağını ifade etmiştir (Durkheim, 2006, s. 53-56).

Meslek etiğinin yokluğunda olduğu gibi, iş etiğinin yokluğunda da toplumun bütünü tehdit

altındadır ama bu tehdit Durkheim'ın değindiği gibi, ekonomik faaliyetler toplum genelinde etkili bir alan olduğu için daha büyüktür. Ekonominin başlı başına bir değer olduğu dünyada genel ahlakın korunması için iş etiği, meslek etiğinden daha fazla önem arz etmektedir. Spinoza “İnsanlar karşılıklı olarak yardımlaşmasalardı kendi kendilerine yetemezlerdi, ama para her şeyin özeti olduğu için imgesi de insanın anlığında en büyük yeri doldurur” diyerek (Spinoza, 1996, s. 203) ekonomik çıkarların insanı ikinci plana attığını, toplumda meslek eşittir para algısı oluştuğunu ve yapılan işten çok, elde edilen kârın önem kazandığını göstermektedir. Bu nedenle günümüzde çoğu meslek, ekonomik mesleklerle bütünleşmiş, sanayileşmiş ve ticarileşmiştir. Gazetecilik mesleği de bu durumun açık örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Gazetecilik Etik İlkeleri

Gazeteciler seçtikleri haberleri topluma ileterek, bireylerin hem yakın çevrelerinde, hem de ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan olaylar hakkında bilgi edinmesini sağlar. Toplumun bağımsız temsilcileri olarak isimlendirilen gazeteciler, toplum içindeki grupların kanaatlerini birbirlerine ileterek toplumsal iletişimin gerçekleşmesine yardımcı olurlar. Gerçeklerin değiştirilerek aktarılması, kişinin yanlış bilgilendirilmesine ve toplum içinde yanlış anlaşılmalara neden olabilir. O'Neil “Tıbbın içsel ve temel amacının sağlık olması gibi, önemli güncel olaylar hakkında gerçeği anlatmak da gazeteciliğin içsel ve temel amacıdır” (O'Neil, 1998, s. 36) sözüyle gerçeği anlatmanın gazetecilik mesleği için ne denli önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle gazetecilik mesleğinin tanımı yapılırken çoğunlukla “doğruluk-dürüstlük” ilkesine değinilmektedir. Yapılan tanımlarda etik ilkelerine ayrıca yer verilmesi meslek etik bilincinin oluşturulması açısından yardımcı olmaktadır.

Diğer taraftan temel ilkelerin gazetecilik mesleğinin tanımında yer alması, bu ilkelerin gerçekleştirilmesi tamamıyla gazetecilerin elindeymiş gibi yanlış algılanmasına yol açabilmektedir. Zeynep Alemdar, “Batı'da ve özellikle ABD'de gazetecilerin ahlak tartışmalarından olabildiğince uzak kalabilmek için kesin olarak kabul ettikleri iki vazgeçilmez kural vardır: doğruluk ve hakkaniyet” diyerek, problemin kaynağına inilmediğini göstermiştir (Alemdar, 1990, s. 23). Medyanın iletmediği gerçeğin daha çok gazetecilerin zihninde kurulan bir tasarım olduğunu belirten Çebi, gazetecileri çevreleyen mesleki, kurumsal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve ideolojik koşulların medya içeriklerini etkilediğini ifade etmiştir (Çebi, 2002, s. 78). Ayrıca, gazeteciler çoğunlukla olaylara tanıklık etmeyip, haberi, olayın tanıklarının ifadelerinden yola çıkarak oluşturması, zaman ve kaynak sıkıntısı nedeniyle de haberin doğruluğunun teyit edilmeden yayınlanabilmesine neden olmaktadır.

Doğruluk ve hakkaniyet ilkeleri tek başlarına gazetecilerin meslek ahlakı açısından yeterli olmamıştır. Gazetecilerin hızlı ve doğru karar alabilmesi için daha ayrıntılı etik kodlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu etik kodlar yaygın olarak, meslek mensupları tarafından oluşturulmuştur. Bunun dışında kamu yetkilileri tarafından belirlenmiş basın etik kuralları ve gazete sahipleri ya da yayıncıların oluşturduğu etik ilkeler de söz konusudur. Uluslararası alanda ise Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların ve uluslararası gazetecilik meslek örgütlerinin oluşturduğu meslek etik ilkeleri mevcuttur (Tokgöz, 2012, s. 150-152). Türk basınında da gazetecilik meslek ilkeleri çoğunlukla basın örgütleri ve kuruluşları tarafından oluşturulmuştur. Bunlar arasında Basın Konseyi'nin “Basın Meslek İlkeleri”, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin “Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi”, Ekonomi Muhabirleri Derneği'nin “Etik İlkeleri”, Medya Etik Konseyi'nin “Etik İlkeleri” başlıca basın etik ilkeleridir. Ayrıca Doğan Medya Grubu'nun ilan etmiş olduğu “Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri” gibi basın kuru-

luşlarının sadece kendilerine bağlı medya kuruluşlarında çalışanların uymakla yükümlü olduğu etik ilkeleri de mevcuttur. Sözü geçen meslek kuruluşlarının genel olarak benimsediği etik ilkeler şu şekildedir :

- Doğru ve gerçek haber yapmak,
- Tarafsız ve objektif olmak (Gazeteci ve yayın organı, her ne nedenle ve her ne biçimde olursa olsun, taraf oldukları bir olaydaki konumlarını kamuoyuna açıkça belirtmelidir),
- Doğruluğunan emin olunmaksızın haber yayınlamamak,
- Barış, demokrasi ve insan hakları gibi insanlığın evrensel değerlerini savunmak,
- Kimseyi ırkı, cinsiyeti, dili, milliyeti, dini, sınıfı ve felsefi inancı nedeniyle kınamamak, aşağılamamak,
- Şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtıcı yayın yapmamak,
- Eleştiri sınırını aşmamak, iftira ve hakareten kaçınmak,
- Cevap ve düzeltme hakkına saygılı olmak,
- Özel hayatın gizliliğine saygılı olmak,
- Masumiyet karinesi ve adil yargılanma ilkesini gözetmek,
- Mesleki dayanışmaya saygı göstermek,
- Başkalarının haberlerini ve yazılarını kendine mal etmemek,
- Mesleği özel amaç ve çıkarlara alet etmemek,
- Bilgi ve haber alma, yorum yapma ve eleştirme özgürlüklerini savunmak,
- Haber kaynaklarının gizliliğine ihanet etmemek,
- Saklı kalması kaydıyla verilen bilgileri, kamu yararı gerektirmedikçe yayınlamamak,
- Haber, yorum ve ilan-reklam metinlerini birbirlerinden ayrı tutmak,
- Fotoğraf yahut görüntünün güncel olup olmadığını açık biçimde belirtmek,
- Kamu yararı olmadıkça, belge temini amacıyla haber kaynaklarına para vermemek,
- 18 yaşından küçüklerin açık isimlerini ve fotoğraflarını yayınlamamak,
- Cinsel mağdurlarının fotoğraflarını, görüntülerini veya kimliklerini, açık kamu yararı olmadıkça yayınlamamak,
- Sağlık konusunda sansasyondan kaçınmak,
- Hastanelerde kimliğini açıkça belirtmek.

Gazetecilik meslek ilkeleri büyük oranda benzerlik göstermektedir. Belirlenen ilkeler, meslek etiğine uygun kodlar içerse de yol göstericiliği bakımından yetersiz kalabilmektedir. Eksik, birbiriyle çelişen, ucu açık ilkelerin yarardan çok zararı olmaktadır. Örneğin, etik ilkelerde kamu yararı söz konusu olduğunda bazı etik ilkelerin göz ardı edilebileceği ibaresi yer almaktadır. Oysa “kamu yararı” bütünüyle açık ve belirgin bir kavram değildir. Burada gazetecinin faydacı etik anlayışıyla, toplam fayda hesabı yapması beklenir. Kısıtlı zamana sahip gazetecilerin bu hesabı yapması çok kolay olmayabilir. Bu durumda gazeteci, kamu yararı ilkesinin ardına gizlenerek, etik ilkeleri ihlal etmekte sakınca görmeyebilir. Ayrıca siyasiler de kamu yararı ilkesini kullanarak zaman zaman gazetecilere müdahale edebilmektedir.

Gazetecilik meslek ilkelerinin yapısına değinen Süleyman İrvan (2003, s. 55), etik ilkelerin büyük çoğunluğunun gazeteciliğin topluma karşı sorumlu olmasını sağlamaya çalışmasından çok, gazetecilik imajının iyileştirilmesi çabası içinde olduğunu ve ilkelerin büyük ölçüde yasaklayıcı nitelik taşıdığını dile getirmiştir. Meslek etiğine göre gazetecilik imajının iyileştirmesi etik ilkelerinin amacı değil, sonucu olmalıdır. Yasaklayıcı nitelikteki kurallar ise basın özgürlüğünü zedeleyebilmektedir. Bu nedenle daha yapıcı ve olumlu etik kodlar tercih edilmelidir.

Gazetecilik Meslek Etiğinin Önündeki Engeller ve Bunlara İlişkin Çözüm Önerileri

Etik ilkeler, uygulanamadığı takdirde pratik bir anlam ifade etmemektedir. Günümüzde ise birçok nedenden dolayı ilkelerin sadece kâğıt üstünde kaldığı görülmektedir. Bu nedenle gazetecilerin meslek ilkelerini uygularken karşılaştığı sorunların temel nedenlerine değinmek, ilkelerin varlığı için önem arz etmektedir. Sorunların temel nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

a) Basın Özgürlüğünün Önündeki Engeller: Bir kişinin davranışlarından sorumlu tutulabilmesi için öncelikle özgür olması gerekmektedir. Bu nedenle basın ahlakının sağlanması için basın özgürlüğünün sağlanması temel bir sorundur. Gazetecilerin özgürlüklerinin, çalıştıkları kurumun baskısı, yasal sınırlamalar, akreditasyon ve yayın yasakları gibi nedenlerle kısıtlandığı görülmektedir.

O’Neil (1998, s. 49), gazetecilerin, çalıştıkları kurumların tutumları nedeniyle özgürce hareket edemediğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Gazeteci iki farklı dünyada yaşar. Öncelikle gerçeklerin anlatılmasına bağlılığıyla tanımlanan bir faaliyete girer. Aynı zamanda belli bir maaş için çalışan ücretlidir ve çalıştığı gazete, dergi ya da televizyon kuruluşunun kendisinden istenen bir hikayeyi üretmesi beklenmektedir. Bu hikayelerin doğası piyasa tarafından belirlenmektedir (...) Gazetecinin kişiliği ve etik anlayışı, patronun emirleri altında ezilir”.

Gazetecilerin etik ilkelere uygun davranabilmesi için öncelikle çalıştıkları kurumun, gazetecilik etik ilkelerine saygı duyarak, çalışanlarına ilkelere uygun davranabileceği çalışma alanı sunması gerekmektedir.

Gazetecilerin özgürlüklerinin önündeki bir diğer engel ise yasal kısıtlamalardır. Siyaset kurumları, medyayı kontrol altında tutmak için çoğunlukla yasalara başvurmaktadır. Nitekim Türk basın tarihinde yasalar aracılığıyla basında sansür uygulamalarına sık rastlanmaktadır. Günümüzde ise bu tutum devam etmektedir. Gazetecileri Koruma Komitesi’nin raporuna göre Türkiye 2012 tarihinde 49 tutuklu gazeteci (<http://cpj.org/imprisoned/2012.php>), 2013 senesinde 40 tutuklu gazeteciyle (<http://cpj.org/imprisoned/2013.php>) dünyada en çok tutuklu gazetecinin bulunduğu ülkedir.

2004 yılında Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde basın özgürlüğünü ve bu özgürlüğün kullanılmasını düzenlemeyi amaçlayan yeni Basın Kanunu’nda hapis cezaları kaldırılmıştır; ancak Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu başta olmak üzere farklı kanunlarda basına hapis cezası ön gören maddelerin varlığı basın özgürlüğü üzerinde engel teşkil etmektedir.

Çağdaş Gazeteciler Derneği’nin açıklamasına göre 2003 yılında basın özgürlüğü 150 kadar farklı yasa, yönetmelik ve tüzükle kısıtlanmaktadır (İletişim Şurası’na Sunulan Tebliğler, 2008, s. 56). Uygulamada farklı yasalardaki düzenlemelerin birbiriyle çelişebildiği, aynı suç nedeniyle farklı kanunlar tarafından farklı cezalar verilerek orantısız cezalarla karşılaştığı görülmektedir. Bu durum gazetecilerin üzerindeki baskıyı daha da arttırmakta ve gazetecilerin davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu nedenle yasaların basın özgürlüğüne zarar vermeyecek şekilde gözden geçirilmesi, birbirine uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Kanımızca basın ile ilgili düzenlemelerin tek bir yasa ya da mümkün olduğunca az sayıda yasa altında toplanması basın özgürlüğünün korunması adına yararlı olacaktır.

b) Meslek Örgütlenmesindeki Zayıflık: Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğünün verilerine göre Türkiye’de 73 basın derneği ve cemiyeti bulunmaktadır. Söz konusu basın

dernek ve cemiyetlerinin aktif bir rol oynayamadıkları ve Türkiye’de medya sektörünün, çalışanların en az örgütlenemedikleri iş alanlarından biri olduğu görülmektedir. Ünler (2006, s. 10), mesleki örgütlenmedeki zayıflığı şu şekilde ifade etmiştir:

“Medya çalışanlarının ücretlerinde yıldan yıla gözlenen gerileme bu konudaki zayıflığın önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (...) Örgütsüzlüğün medya çalışanına olumsuz etkileri ücretlerdeki erozyonla sınırlı da değildir. Holdingleşen medya gruplarında çalışan medya elemanları, farklı iş alanlarındaki şirketlerin kadrolarında gösterilerek, yasalarla kendilerine tanınmış bulunan hak ve güvencelerden de yoksun bırakılmaktadırlar. Ayrıca bir medya kuruluşundan ayrılan çalışan, kurumlar arası centilmenlik anlaşmasına bağlı olarak diğer kuruluşlarda da işe alınmamaktadır”.

Meslek örgütlerindeki artış gazetecilerin sorunlarına bir çözüm getirmemiş ve basın ahlakında bir iyileşme sağlayamamıştır. Bunun nedenlerinden birisi, yeni kurulan örgütlerin daha önceki örgütlerin yetersiz kaldığı alanlardaki boşlukları dolduramamaları ve meslek etiğini geliştirici yeni uygulamalar getirememeleridir. Bir diğer neden ise basın meslek kuruluşlarının, kuruluş amaçlarından uzaklaşarak siyasi odaklı hareket etmeleridir. Atilla Girgin ve Adem Ayten (2013, s. 138), Medya Etik Konseyi’nin, Basın Konseyi’ni ideolojik bir organ olmakla itham ettiğini belirterek, kendisinin iktidara destek veren medya mensupları tarafından oluşturulmuş olduğuna dikkat çekmektedirler. Medya örgütlerinin herhangi bir ideolojik oluşuma, siyasi kuruma yakın olması meslek örgüt bilincine aykırı olmaktadır. Çünkü meslek örgütleri doğası gereği, sadece meslek mensuplarından taraftır. Meslek içindeki bölünme, doğrudan mesleğe zarar vermektedir. Bu nedenle örgütler sadece gazeteci kimliğiyle hareket edip, bütünleşme yoluna gitmelidir.

c) Eğitim Problemi: Bertrand (2004, s. 124), medyada kalite kontrolü sağlamanın en iyi yönteminin yıllar sonra meyve veren eğitim olduğunu belirtmiştir. Eğitim sadece medyada kalitenin artışını değil, meslek etik bilincinin oluşmasını da sağlamaktadır. Nitekim etik tartışmaları, gazetecilikte profesyonelleşme ile eş zamanlı olmuştur. 20. yüzyılda ilk gazetecilik okullarının açılmasıyla, etik yoğun olarak gündeme gelmiştir (İnal, 2010, s. 82).

Basın kuruluşları, çalışanlarını seçerken çalışanların gazetecilik meslek eğitimi almış olmasına yeterince önem vermemektedir. İletişim fakültesi mezunlarının işsizlik sorunuyla karşılaştığı, sektörde çalışanların çoğunluğunun ise gazetecilik eğitimi almadığı görülmektedir. İletişim fakültesi mezunlarının işsizlik sorunlarının çözülebilmesi için iletişim fakültesi mezunlarına yeni iş alanları yaratılmaya çalışılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Meclis’e Milli Eğitim Kanunu’nda değişiklik yapılması için kanun teklifi verilmiştir. Teklifte medya okuryazarlığı dersi zorunlu hale getirilerek, iletişim fakültesi mezunlarını öğretmen olarak istihdam edilmesi yer almaktadır. Kanun teklifinin gerekçesinde, şu anda medya sektöründe çalışanların sadece yüzde yirmisinin iletişim fakültesi mezunu olduğu belirtilmektedir.

İletişim fakültesi mezunlarının mesleğe girememesi, mesleğe girenlerin ise düşük ücretlerle ya da hiçbir ücret ödenmeden stajyer kadrosunda çalıştırılması medya kuruluşlarının eğitime olan yaklaşımını göstermektedir. Bu ise medyada kalitesizlik sorununu ve ahlaki yozlaşmayı beraberinde getirmektedir.

İşe alımlarda iletişim fakültesi mezunlarına öncelik tanınması, meslek içi eğitim seminerleri verilmesi meslekte eğitim seviyesinin yükselmesini sağlayacaktır. Doğu Anadolu gazeteciler Cemiyeti’nin, gazete çıkarmak için gazetenin yayınlandığı yerin büyüklüğü oranında en az

iki sarı basın kartı sahibinin bulunması şartı aranması önerisi, Çağdaş Gazeteciler Derneği Bursa Şubesi'nin gazetecilerin mesleğe girişlerinde sendika ve meslek örgütlerinin gözetiminde, sertifika ve staj dönemlerinin sonunda olması ve basın kartının bu süreçler sonunda verilmesi önerisi meslekte eğitim seviyesinin yükselmesine yardımcı olabilecek diğer çözüm önerileri arasında yer almaktadır (İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler, 2008, s. 73, 97).

d) Basın İşletmelerinin Tutumu: Basın işletmeleri de bütün işletmeler gibi kâr elde etmek amacıyla kurulmuşlardır ama diğer işletmelerden farklı olarak, basın işletmeleri ekonomik ve ticari bir birim olmakla beraber, aynı zamanda sosyal yönü olan işletmelerdir (Özkan, 1989, s. 1-2). Basın işletmelerinin çoğunlukla sosyal sorumluluklarını göz ardı edip, ticari çıkarlarını ön plana aldığı görülmektedir. Medya, ürününün kalitesinin artması için editoryal bağımsızlığın sağlanması, yayın ilkelerinin oluşturulması, özdenetim mekanizmalarının oluşturulması gibi yöntemlere başvurmaktadır. Bu yöntemler kalite odaklı hizmet yerine, daha fazla ekonomik çıkar elde etmek adına benimsendiğinde işletme, reklam verenleri gücendirmemek, siyasi otoriteler ile ilişkilerini bozmamak gibi nedenlerle ürünün kalitesini düşürmektedir. Bu gibi durumlarda editoryal bağımsızlık hiçe sayılmakta, ombudsmannın ve çalışanların işine son verilebilmektedir. Bu da medya patronlarının gazetecilik meslek etiğine saygı duymadığını ve işletme etiğinin olmadığını göstermektedir.

Editoryal bağımsızlığın korunabilmesi için basın işletmeleri editoryal bağımsızlığı prensip olarak benimsemeli ve ilkelerinde editoryal bağımsızlığa yer vermelidir.

Ayrıca basın işletmelerine karşı gazeteciler devlet tarafından yasal düzenlemelerle koruma altına alınarak, basın işletmelerinin çalışanlarına yönelik baskıları engellenebilir. Bunun için Basın İş Kanunu'nda gazetecilerin hakları iyileştirilmeli ve koruma altına alınmalı, editoryal bağımsızlığı sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalı ve sendikalaşma yasal düzenlemelerle desteklenmelidir.

e) Gazetecinin Tutumu: Basın etiğinin uygulanmasında gazetecinin ahlak bilinci önem taşımaktadır. Meslek örgütlenmesinin ve basında özdenetimin zayıf olduğu da göz önüne alınırsa etik ilkelerin sağlanması çoğunlukla gazetecinin vicdanına kalmıştır. Daha önce değinildiği gibi gazetecinin vicdanının sesini dinleyebilmesi için özgür olması gerekmektedir ama baskılara rağmen gerçeğin peşinde giden gazetecilerin varlığı da söz konusudur.

Ünlüer (2013, s. 72), gazetecilerin şahsına yönelik tehditlerin, meslektaşlarının maruz kaldığı yaptırımların, medya çalışanının işleriyle ilgili olarak şiddete maruz kalmalarının ya da cinayetlere kurban gitmelerinin medya mensuplarının etik davranışını bozan önemli olumsuzluklar olduğunu belirtmiştir. Ancak gazetecilerin bu gibi olumsuzluklar nedeniyle meslek etiğini gözetmekten vazgeçmesiyle "gazeteci" sıfatının değer ve anlam kaybedeceği de bir gerçektir. Bu gerçek mesleki dayanışmanın, olumsuzlukların üstesinden gelinmesi konusunda önem ve ihtiyacını bir kez daha hatırlatmaktadır.

f) Okurun Tutumu: Bertrand (2004, s. 94) basın etiğinin gerçekleştirilmesinde üç tarafın sorumlu olduğunu belirtir. Bunlar "medya sahipleri", "profesyoneller" ve "kullanıcılar"dır. Kullanıcıların talebi olduğu müddetçe medya varlığını sürdürebilmektedir. De Tocqueville, "Bir gazete ancak yayıncılık anlayışının ve ilkelerinin çok sayıda insan tarafından paylaşılması durumunda yaşayabilir" demiştir (O'Neil, 1998, s. 45). Bu nedenle kullanıcılar, basın üzerinde bir denetim gücüne sahiptir. Kullanıcılar gerçek ve doğru haber istediği takdirde medya sahipleri bunu uzun süre görmezden gelemeyecektir.

Diğer taraftan kullanıcının, magazinleşmiş ve sansasyonel haberleri tercih etmesi de basın

etiğinin uygulanmasının önünde engel olabilmektedir. Bu durum insanların çoğunun gazete ve televizyon haberlerine bir eğlence biçimi olarak bakmasından kaynaklanmaktadır (Harris, 1998, s. 94).

Kullanıcıların medyanın sorunları ve gazetecilerin meslek etik ilkelerini uygulayamamasının nedenleri konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi, kullanıcılara sorumluluklarını hatırlatarak, medyanın sorunlarını aşmasında yardımcı olacaktır. Bu nedenle medya okuryazarlığı dersi zorunlu hale getirilmeli ve okullarda konuyla ilgili eğitim seminerleri verilmelidir. Kitle iletişim araçları aracılığıyla da kullanıcı medya konusunda bilgilendirilmeye çalışılmalı, gazetecilerin yaşadıkları sıkıntıları kullanıcıya iletebilecekleri ortamlar yaratılmalıdır.

Sonuç

Durkheim'ın dediği gibi "meslek ahlaki meslek mensuplarının eseridir." Gazetecilik meslek ahlaki da gazetecilerin eseri olmakla beraber bazı dış etkenler bu ahlakın gerçekleşmesinin önünde engel teşkil etmekte ve meslek etik ilkelerinin geliştirilmesinde ve korunmasında gazetecilerin üzerlerine düşen sorumluluklarını yerine getirememesine neden olmaktadır.

Gazetecilerin çalıştıkları kurumların, meslek etiği ve iş etiği bilincine sahip olmamaları, bu kurumların gazetecilere etik ilkelere göre hareket edebileceği çalışma ortamı sunmamlarına neden olmaktadır. Medya patronlarının basın işletmeleri üzerinde tam bir hakimiyet kurmasını ve kendi ticari, siyasi çıkarlarına göre yönetmesini engelleyecek mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Kimi işletmeler editoryal bağımsızlık, kurum içi özdenetim gibi mekanizmaları benimseyerek işverenin hakimiyetini sınırlandırmaktadır. Kimi işletmelerde ise bu mekanizmalar bulunmakla beraber işverenin hakimiyeti devam etmektedir. Bu işletmelerde editör, ombudsman işverenin buyruğu doğrultusunda hareket etmek zorunda kalmakta, aksi takdirde işini kaybetme ihtimaliyle karşılaşmaktadır. İşletmelerin ombudsman gibi mekanizmalarla, okuyucu nezdinde güvenilir bir imaj oluşturarak, kendi saygınlıklarını arttırma yoluna başvurması, meslek etiğinin korunmasına yardımcı olamadığı gibi, gazetecilerin etik ilkelerine uygun hareket etmesini daha da zorlaştırmaktadır.

Okuyucuların ise haberlerin kalitesizliğinden çoğunlukla gazetecileri sorumlu tutup, kendi sorumluluklarının farkında olmaması ve gazetelerin haber verme işlevinden çok eğlendirme işlevine odaklanmaları, gazetecinin meslek etiğini koruyamaması ve geliştirememesindeki başka bir etkidir. Okurun, kendisinin de basın etiğinin uygulanmasında bir denetim rolünün olduğunu hatırlayıp, sorumluluk üstlenmesi gazetecilik meslek etiğinin korunmasında yardımcı olacaktır. Özellikle günümüzde internet aracılığıyla basına daha rahat ulaşılması, okuyucunun daha aktif bir denetim mekanizması olarak basın etiğinin sağlanmasında yer almasına imkân vermektedir.

Diğer taraftan gazetecilerin, meslek içindeki bütünlüğü sağlayamaması, meslek etiğinin zayıf olmasına neden olmaktadır. Meslek örgütlerinin belirlediği etik ilkelerinin işlevsizliği, ilkelere uygun davranıp davranılmadığını denetleyen mekanizmaların yetersizliği, meslek kuruluşlarının kendi içinde farklı nedenlerle gruplaşmaları, meslek mensuplarının mesleki eğitimindeki yetersizliklerden ötürü meslek bilincine tam anlamıyla sahip olamaması gibi nedenler meslek etiğinin gerçekleşmesi önünde engel teşkil etmektedir. Bu sorunların aşılabilmesi ve mesleğin dıştan gelen baskılar karşısında korunabilmesi için meslek dayanışması önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Ağaoğulları, M. (2009). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Akarsu, B. (1982). *Ahlak Öğretileri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Alemdar, Z. (1990). *Oyunun Kuralı: Basında Özdenetim*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aydın, İ. (2003). *Eğitim Ve Öğretimde Etik*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Belsey, A. ve Chadwick, R. (1998). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bertrand, C. J. (2004) *Medya Etiği*. Ankara: Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü.
- Çebi, M. (2002). *Haberi Anlamak*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji Dersleri*. Berktaş, A. (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Girgin, A. ve Ayten, A. “Türkiye’de Basın Etiği, Sorunlar ve Etik Uygulamalar”. O. Ünlüer (Ed.). *Medya ve Etik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güven, M. ve diğerleri (11-12 Aralık 2004). “Kobi Yöneticilerinin İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk Algılaması: K. Maraş Kobi’lerinde Bir Araştırma”. *I. Kobiler ve Verimlilik Kongre Kitabı*. İstanbul: Kültür Üniversitesi Yayınları. 799-809.
- Harris, N. (1998). “Gazeteciler İçin Davranış Kodları”. A. Belsey ve R. Chadwick (der.). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnal, A. (2010). “Tarihsel Gelişimi İçinden Gazetecilik Etiğini Yeniden Düşünmek”. B. Çaplı ve H. Tuncel (Ed.). *Televizyon Haberciliğinde Etik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- İrvan, S. (2003). “Medya ve Etik”. S. Alankuş (der.). *Medya Etik ve Hukuk*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Kant, I. (2002). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. İ. Kuçuradi (çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- O’neil, J. (1998). “Piyasada Gazetecilik Yapmak”. A. Belsey ve R Chadwick (der.). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özsever, A. (2004). *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Platon. (2009). *Devlet*. S. Eyüpoğlu, ve M. Cimcoz, (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2008). *İletişim Şurası’na Sunulan Tebliğler (20-21 Şubat 2003)*. Ankara.
- Spinoza, B. (1996). *Törebilim*. A. Yardımlı. (Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Tokgöz, O. (2012). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ülgen, H. ve Mirze, K. (2010). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ünler, A. (2006). “Medyada Etik Söylem ve Medya Etiğini Biçimleyen Temel Belirleyiciler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Küresel İletişim Dergisi*. 2: 1-15. [Http://Globalmediajournaltr.Yeditepe.Edu.Tr](http://Globalmediajournaltr.Yeditepe.Edu.Tr) (22.09.2012).
- Ünler, A. (2013). “*Medya Etiğini Çevreleyen Dışsal/Yapısal Etkenler ve Etik Uygulamalar*”. İçinde O. Ünlüer (Ed.). *Medya ve Etik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Obstacles on the Practice of the Ethical Principles in Journalism and Some Solutions

BUŞRA ERİMLİ

Abstract: *Professional ethical principles of journalism are discussed in the article. Scope and limits of the ethical principles are examined. In this regard, the factors that prevent the practice of the professional ethical principles are analyzed and some solutions are reconsidered.*

Keywords: *Professional ethics, business ethics, professional association, ethical principles in journalism*